

Kuka murhasi syrjäytyneen porvoolaisen aatelismiehen? Historioitsija 1600-luvun murhamysteerin jäljillä

Lakimies
3–4/2024
s. 567–569

Mirkka Lappalainen

Smittenin murha. Katoamistapaus 1600-luvulta

Siltala 2022. 251 sivua.

Historioitsija Mirkka Lappalaisen uusi tietokirja käsittelee murhaoikeudenkäynniksi muuttunutta aatelisten Nils Rosenschmidtin katoamistapausta 1670- ja 1680-luvuilla. Useiden aikaisempien tutkijoiden (esimerkiksi Seppo Aalto) julkaisuissaan noteeraama rikostapaus on Lappalaisen käsissä saanut monografin muodon.

Porvoolaisen Nils Rosenschmidtin taustalta löytyi varhaisen uuden ajan työperäistä maahanmuuttoa. Hänen skotlantilainen upseeri-isoisänsä oli tullut Ruotsiin 1500-luvun loppupuolella palkkasoturiksi ja päässyt naimisiin alhais-aatelisten neidon kanssa. Smitheistä oli tullut saksalaiselta kalskahtavia Rosenschmidteja, kun Nilsin setä ja velipuoli aateloitiin 1640-luvulla. Eräs sukulainen kyseenalaisti Nils Rosenschmidtin aateluuden myöhemmin, mutta ilmeisesti Turun hovioikeus oli tuomiolla vahvistanut, että Nils Smith olisi saanut aateliskirjeen vuonna 1650 ja siten muuttanut Rosenschmidtiksi. Usea hänen miespuolinen sukulaisensa kuoli upseerina palvellessaan suurvalta-Ruotsia, mutta Nilsin kohtalo oli toinen. Sotilasuran jälkeen hän eleli toimetonna ja lähes talonpoikaiston tasolle vajonneena ennen kuin hän katosi salaperäisesti jäljettömiin hallitsemaltaan kurjalta ja osin raunioituneelta kartanolta Porvoon Sköldvikistä syksyllä 1673.

Vasta vuonna 1680 selvisi, ettei säädystään vieraantunut ja seksuaalirikoksiin syyllystynyt aatelismies ollutkaan lähtenyt matkalle Baltiaan hevosineen ja koirineen, kuten oli annettu ymmärtää. Tulipalossa vaurioituneen ja hunningolle jääneen kartanon kunnostustöihin ryhtyneet miehet tarvitsivat vettä muurilaastia varten. Rosenschmidtin ruumis löytyi vanhasta, hylätystä kaivosta. Työt keskeytyvät. Tutkinta alkoi.

Historiallisesti true crime -murhamysteeriksi luonnehdittu kirja alkaa kalmon yllättävällä löytymisellä. Sitten Mirkka Lappalainen taustoittaa teosta sekä tapauksesta kirjoitettua varhaisempaa tutkimusta. Alun lukuja 2–4 voikin pitää johdantona, jossa Lappalainen esittelee tutkimuksen lähtökohtia, taustoja, tutkimuskysymyksiään ja aukollisia lähteitään. Lappalainen tähtäsi kirjan kirjoittamisella ”Rosenschmidtin katoamisen ja kuoleamisen tarinan” kertomiseen ”sellaisena kuin se alkuperäisten asiakirjojen perusteella näyttäytyy” (sivu 11).

* Mia Korpiola, OTT, professori, Turun yliopisto.

Hän halusi selvittää syyt mysteerimurhalle ja kaivon kätkemiselle, koska hänen mielestään vainajan tunnistamisessa ja rikostutkinnassa oli leväperäisyyttä. Suomen pitkän 1600-luvun asiantuntijana Lappalainen on tässäkin kirjassaan vankasti mukavuusalueellaan.

Seuraava luku käsittelee Nils Rosenschmidtin lähdöstä kerrottuja todistajalausuntoja, sitten taas loikataan 2000- ja 1600-lukujen Kilpilahteen muutaman luvun ajaksi. Murhaoikeudenkäynnin alun jälkeen seuraavassa luvussa pikakelataan taaksepäin ruumiin tutkimiseen. Tämä havainnollistakoon yhteensä 53 lukuun jakautuvan kirjan staccatomaista rakennetta. Tietokirjatekstin jakaminen muutaman, usein 3–5 sivun episodeihin ehkä palvelee joitain lyhytjanteisiä nykylukijoita. Aina ei kuitenkaan ole ilmeistä, miksi luvut on ryhmitelty nimenomaan tähän järjestykseen. Tarina hyppii toistuvasti ajassa, mikä tekee tekstistä hieman toisteista. Kronologisen etenemisen rikkominen useaan otteeseen vaikeuttaa kokonaiskuvan saamista tapauksen faktoista ja niitä kontekstualisoivista taustoista. Pidänkin kirjan rakennetta ongelmallisena. Tämän lisäksi kirjan käyttöä hankaloittaa hakemiston puute.

Mirkka Lappalainen on kirjoittanut itsensä mukaan kirjaan Rosenschmidtin eli ”Smittenin” lisäksi. Milloin Lappalainen on tekemässä kärsivällisesti arkistotutkimusta etsien jälkiä Rosenschmidtin elämästä ja kuolemasta, milloin hän on pitämässä rikoshistorian kurssia tai kuvittelemassa, miltä mies näytti raivotesaan. Historiantutkijan, tuon arkistoviidakoiden mikrofilmilaitetta kärsivällisesti kelaavan, sankarillista Indiana Jonesia muistuttavan hahmon, tuominen mukaan kirjan yhdeksi toimijaksi ja aikatasoksi on laajemmalle yleisölle kirjoitetuissa historianteoksissa toisinaan käytetty tyylikeino.¹ Lukijasta riippuu, miellyttääkö ratkaisu vai ei. Uskoisin kuitenkin, että tutkijan työn tekeminen näkyväksi saattaa lisätä lukijoiden kiinnostusta (ja toivottavasti myös arvostusta) historian-tutkimusta kohtaan eikä anna vaikutelmaa tutkijan itsetehostuksen tarpeesta. Toisaalta aikatasojen välillä liikkuminen lisää kirjan rakenteellista levottomuutta.

Kirjassa todetaan Turun hovioikeuden vanhemman arkiston palamisen vuonna 1827 muodostavan ”suomalaisten historiantutkijoiden perinteisen murheen aiheen” (sivu 23). Onkin helppo uskoa Lappalaisen kuvaukset aineistorippeiden löytämisen ja analysoinnin vaivalloisuudesta. Teos perustuu solidiiniin ja laajaan arkistolähteiden tutkimustyöhön. Tämä on yksi sen ehdottomia vahvuuksia. Niitä ei sen sijaan ole kirjan silmiinpistävästä lyhyt kirjallisuusluettelosta, joka ei tieteellisessä tutkimuksessa olisikaan asianmukainen tai riittävän perusteellinen. Lisäksi kirjasta puuttuvat täysin ala- tai loppuviitteet, vaikka asianmukaiset lähde- ja kirjallisuusluettelot löytyvätkin lopusta. Kirjaa ei siksi

1. Esimerkiksi Anna Kortelainen käytti tyylikeinoa kirjassaan *Virginie!* (Tammi 2002). Hän löysi melko vähän uutta tietoa Albert Edelfeltin 1800-luvun loppupuolella eläneestä mallirakastajatarestasta, mutta kirja tarjoaa silti mukaansatempaavan tutkimuskertomuksen Kortelaisen tutkimustyöstä ja -matkoista Virginien jäljillä.

voi luonnehtia tieteelliseksi tutkimukseksi, koska kontrolloitavuus, eräs tieteen keskeisimpiä kriteerejä, puuttuu nootituksen myötä. Tämä on erittäin valitettavaa, koska kirjan tieteellinen arvo sekä käytettävyys kärsivät viiteapparaatin uupumisesta. Smittenin murhan viihdekäyttäjä ei ehkä koe sitä suureksi puutteeksi, mutta tutkijalukija turhautuu ja pettyy.

Lappalainen on selvittänyt Nils Rosenschmidtin elämänvaiheita ennen kaikkea tuomioistuinaineistojen avulla. Työ ei ole ollut helppoa, koska säilyneet lähteet ovat aukollisia ja tiedot osin keskenään ristiriitaisia. Smittenistä piirtyy yhtäältä seksuaalirikollisena ja toisaalta henkirikoksen uhrina utuinen mutta uskottava kuva. Aatelisena hän oli yhteiskunnan eliittiä, mutta sen jäsenten joukossa hän oli köyhä ja yksinäinen luuseri, joka yritti kynsin hampain pitää kiinni asemansa rippeistä. Hän eleli yli vuosikymmenen käymättä ehtoollisella ja vältteli vuosia lain kouraa toisinaan piilotellen jalkavaimoiaan ja toisinaan matkustamalla itse muualle. Sköldvikin kartano oli köyhä ja syrjäinen. Sukuverkostot olivat riitaiset, koska vähistä resursseista taisteltiin ankarasti oikeudessa. Oli siis useita syitä, miksei kukaan ollut vakavissaan alkanut tutkia Rosenschmidtin katoamista, vaikka paikallisyhteisöllä oli runsaasti aiheita epäillä kartanon tapahtumista ja isännän katoamisesta kerrottuja versioita. Kirjan kansikuvan mystinen hiiritanssi saakin tätä kautta selityksensä: kun isäntä oli poissa (lue: kaivossa), palvelusväki tanssi pöydällä haaskaten kartanon irtainta.

Smittenin murha onkin hyvä tapa päästä sisälle 1600-luvun sodan ja Jumalan koston pelon kyllästämään maailmaan. Kirja on sujuvasti ja mukaansatempaavasti kirjoitettu. 1600-luvun ruotsalaista yhteiskuntaa ja itäuusmaalaisen pienaarvelin elämää taustoitetaan värikylläisesti. Kieli on rikasta ja vivahteikasta muttei (teko)kansanomaista tai itsetarkoituksellisen rehevää, kuten eräiden historiallisten tietokirjailijoiden manereihin kuuluu.

Kirja kuvaa kiehtovasti ja asiantuntevasti 1600-luvun rikostutkinnan ja oikeusprosessin kulkua sekä heikkouksia. Nils Rosenschmidtin muistakin oikeudenkäynneistä on säilynyt paljon tietoja. Vaikka kaikista Mirkka Lappalaisen tulkintojen yksityiskohdista ei olisikaan samaa mieltä ja jokuseen pikkuerheeseenkin saattaa törmätä,² hänen analyysinsä on yleisesti ottaen huolellinen ja vakuuttava. Tietokirjaa voikin lämpimästi suositella niin true crime -genren ystäville kuin oikeushistoriasta yleisemmin kiinnostuneille lukijoille.

Mia Korpiola

2. Esimerkiksi leskirouva Elisabet ”Vardelet de Fornoy” on sukunimeltään Verdelet de Fornoy, ja hänen miesvainajansa Johan Bilesköld saattoi äitinsä kautta olla Smith. Tämä olisi tehnyt rouvasta avioliiton myötä Rosenschmidtin serkun vaimon ja selittäisi sen, miksi Elisabet Verdelet de Fornoy oli saapuvilla käräjillä, minkä Lappalainen kuittaa ”uteliaisuutena” (s. 150). Samoin Axel Thomassonia, yhtä Rosenschmidtin oletetuista tappajista, kutsutaan enimmäkseen ratsu-mieheksi mutta toisinaan ratsumestariksi (esim. s. 210–211).